

УДК 930.1+[94(477.75):910.4(=162.1),,17/19”]

АДАМ СЕРАКОВСЬКИЙ – ПОЛЬСЬКИЙ МАНДРІВНИК ПО КРИМУ ТА ЙОГО ПОДОРОЖНІ ЛИСТИ

Громенко С.В.

*Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, Сімферополь, Україна
E-mail: gromserg@meta.ua*

Стаття присвячена дослідженню біографії та творчого спадку маловідомого польського мандрівника по Криму початку ХХ ст. – графа Адама Сераковського – публіциста, етнографа та археолога. Приведений огляд історіографії проблеми. Проаналізовані листи А. Сераковського з його подорожі по Криму 1901 та 1902 рр.

Ключові слова: Адам Сераковський, Крим, польський мандрівник, початок ХХ ст.

ВСТУП

З-поміж усіх регіонів сучасної України Крим, без сумніву, посідає чільне місце за тривалістю та насиченістю історичного життя. Це стосується як античних часів і Середньовіччя, так і ХІХ століття. Тому цілком зрозумілим є постійний інтерес освічених кіл держав Європи та Чорноморського басейну до Кримського півострову, інтерес не тільки офіційних осіб, але й вчених, дослідників та різного кшталту мандрівників [1, с. 62]. Жодна місцевість на берегах Чорного моря, за винятком Стамбулу, не привертала до себе так багато уваги подорожуючих. Зважаючи на це, слід було б очікувати, щоб щоденники, записки та спогади вояжерів відігравали особливу роль в становленні і розвитку джерелознавства та історіографії історії Криму, проте цього не сталося ані в ХІХ, ані до кінця ХХ сторіччя.

Як справедливо зазначив історик та літературознавець Микола Надеждін, «відомості мандрівників – особлива низка багатих джерел, низка також ще не розроблена, навіть не вповні видана» [2, с. 97]. І якщо творчий спадок вітчизняних мандрівників поступово повертається до наукового обігу, то записки іноземних, зокрема польських, вояжерів до сьогодні залишаються мало вивченими. Дослідженню біографії та творчості одного з таких маловідомих подорожніх – Адама Сераковського – і присвячена дана стаття.

1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ

Головним джерелом біографічних відомостей про Адама Сераковського слугують його численні листи з подорожей, зокрема, з подорожі по Криму та Кавказу, перекладів яких не існує, «Listy z podróży» («Листи з подорожі»), що вийшли у Варшаві 1911 року, а за два роки, вже після смерті автора, були перевидані із доповненнями та уточненнями [3], також у нашому розпорядженні є енциклопедична стаття [4]. Мандрівник виступав неофіційним історіографом деяких приватних вояжів до Палестини, описуючи їхній перебіг [5, с. 561–562]. Коментарі на праці А. Сераковського як дослідника етнографії Алжиру вміщені в одному з чисел «Бібліотеки етнографії польської» [6]. Деякі спогади про родину Адама Сераковського зберег-

лися у книзі графині Анни Потоцької [7, с. 466]. Найціннішим джерелом є опрацювання Юзефа Боришковського «Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego: szkice biograficzne» («Заслужені люди Надвіслянського побережжя: біографічні нариси») [8, с. 196–201], де подається, окрім життєпису, ще й короткий огляд наукових досягнень А. Сераковського.

Про подорожі Адама Сераковського до Кавказу йдеться в студії Богдана Барановського «Polskie zainteresowania z XVIII i XIX wieku kulturą Gruzji» («Польська зацікавленість культурою Грузії у XVIII і XIX століттях») [9, с. 72–73]. Описам поїздок А. Сераковського до Індії, Африки та Леванту знайшлося місце в книзі Вацлава Слабчинського «Polscy podróżnicy i odkrywcy» («Польські мандрівники та відкривачі») [10, с. 155–158]. Про вояжі Адама Сераковського Азією можна дізнатися з першого тому праці Антонія Кучинського «Polskie opisanie świata: studia z dziejów poznania kultur ludowych i plemiennych» («Польські описи світу: студії з історії пізнання культур народів та племен») [11, с. 405–406]. Мандрівкам Адама Сераковського Африкою присвячений і фрагмент мемуарів Кайетана Моравського «Wspólna droga: wspomnienia» («Спільна дорога: спогади») [12, с. 31], і частина праці Яцека Кнопєка «Migracje Polaków do Afryki Północnej w XX wieku» («Міграції поляків до Північної Африки в XX столітті») [13, с. 57]. Нарешті, подорожі А. Сераковського, в тому числі і до Яви, описує Кшиштоф Подемський в своїй роботі «Socjologia podróży» («Соціологія подорожі») [14, с. 234–241].

Іншу важливу групу складають дослідження розвитку науки в Західній Польщі, позаяк Адам Сераковський був не тільки мандрівником, але й вченим. Згадки про нього та його роль знаходимо в третьому тому видання Софії Скубали-Токарської «Historia nauki polskiej» («Історія польської науки») [15, с. 758]; дослідженні Анджея Буковського «Waplewo: zapomniana placówka kultury polskiej na Pomorzu Nadwiślańskim» («Ваплево: забутий осередок польської культури на Надвіслянському Помор'ї») [16, с. 58, 72, 202]; праці Анджея Абрамовича «Historia archeologii polskiej, XIX i XX wiek» («Історія польської археології, XIX та XX сторіччя») [17, с. 60]; студії Магдалени Недзельської «Niemieckie towarzystwa naukowe w Prusach zachodnich w latach 1815–1920» («Німецькі наукові товариства в західній Пруссії в 1815–1920 роках») [18, с. 102–107]; першому томі дослідження Мар'яна Біскупа «Działacze Towarzystwa Naukowego w Toruniu: 1875–1975» («Діячі Наукового товариства в Торуні: 1875–1975») [19, с. 9] та праці Йовіти Кенчинської «Geografia życia literackiego na Pomorzu Nadwiślańskim 1772–1920: polski i kaszubski krąg kulturowy» («Географія літературного життя на Надвіслянському Помор'ї 1772–1920: польське та кашубське культурне коло») [20, с. 281, 480]. З усіх цих видань ми можемо повністю реконструювати наукову біографію Адама Сераковського.

2. БІОГРАФІЯ АДАМА СЕРАКОВСЬКОГО

Адам Сераковський народився 21 лютого 1846 року в Ваплеві Великім неподалік узбережжя Балтійського моря (нині – Республіка Польща) в графській родині Альфонса Юзефа Сераковського та Марії Анни Пересвіт-Солтан. Мав сестру Антоніну, старшу від нього на сім років.

Адам Сераковський отримав початкову освіту вдома, пізніше навчався юриспруденції в Берлінському університеті, де 1867 року захистив роботу «De singulari

nobilitatis in occidentali Prussia hereditario jure» («Про створене знаттю в східній Пруссії спадкове право»). Цього ж року його родинний маєток відвідав класик польської літератури Юзеф Крашевський. Після отримання ступеню доктора права Адам Сераковський здійснив низку подорожей, зокрема Грецією та берберськими районами Північної Африки (1869 рік). У 1872–1873 рр. А. Сераковський відвідав Індію та мандрував Явою. В Берліні він був обраний членом Антропологічного та Географічного товариств.

1875 року, після від'їзду з Пруссії, Адам Сераковський оселився в Торуні, де став співзасновником Наукового товариства, що налічувало до 400 членів, в якому з 1878 до 1884 року очолював Історико-археологічне відділення, а в 1886–1897 рр. виконував обов'язки віцепрезидента. 1871 року А. Сераковський видав лінгвістично-етнографічні нотатки, присвячені місцевим говіркам берберських народів Алжиру.

1874 року Адам Сераковський став учасником міжнародного археологічного конгресу в Стокгольмі, 1881 року разом із археологічною секцією Антропологічної комісії Академії мистецтв в Кракові став засновником міського музею в Торуні. Для краківської академії А. Сераковський досліджував архіви поморських міст; склав опис пам'ятки пруської мови XIV століття т.зв. «Codex Neumannianus» («Німанський кодекс»), причому його опис сьогодні лишився єдиним джерелом дослідження, оскільки оригінал кодексу було втрачено 1945 року; передав власні археологічні знахідки краківській Академії.

25 липня 1877 року Адам Сераковський одружився з 22-річною графінею Марією Потоцькою, від цього шлюбу народилося троє дітей: Ванда, Станіслав та Ян.

Родинний маєток Ваплево Велике Адам Сераковський перетворив на польський культурний осередок в німецьких землях – його відвідували відомі польські митці, науковці та громадські діячі. На першому тижні жовтня 1877 року до Ваплево завітав славетний польський художник Ян Матейко, який під час свого перебування створив сімейний портрет родини Сераковських.

В період 1878–1881 рр. Адам Сераковський був депутатом німецького парламенту від польських земель, неодноразово виступаючи проти державної культурної політики. Також Адам Сераковський отримав титул пруського королівського камергеру, а 1894 року був нагороджений орденом пруського Червоного Орла 4-го класу.

Після складання депутатських повноважень Адам Сераковський продовжив свої мандрівки: 1883 року він відвідав Палестину та навколишні землі, а 1901–1902 рр. – Крим, Кавказ та Туніс. Листи з останньої подорожі були видані вперше в рік смерті автора, друге видання з'явилося вже наступного року [3].

Помер граф Адам Сераковський 12 березня 1912 року в своєму маєтку Ваплево Велике у віці 66 років.

3. АДАМ СЕРАКОВСЬКИЙ В КРИМУ

В перший свій візит (1901 рік) Адам Сераковський прибув морем до Севастополя, звідти здійснив виправу до Бахчисараю, а після повернення морем переплив до Ялти, навідав Гурзуф та Алушту. З Ялти мандрівник попрямував до Керчі, а на зворотному шляху зупинився у Феодосії. У другий візит (1902 рік) маршрут виглядав так: Бахчисарай – Севастополь – Ялта – Алушта – морем до Сухумі.

Щодо транспортної складової подорожі, то А. Сераковський причалував до Графської пристані у Севастополі [3, с. 8], для подорожі у Балаклаву наймав «візочок татарський» [3, с. 10], а Бахчисараю дістався по трьох годинах їзди залізницею [3, с. 12], в самому ж місті знову користувався «легким татарським возом» [3, с. 14]. До Ялти мандрівник приїхав возом, а з Ялти до Гурзуфу – пароплавом [3, с. 33]. Верхи Адам Сераковський дістався вершини Ай-Петрі [3, с. 39]. Нарешті, до Алушти, Феодосії та Керчі вояжер добирався пароплавами.

Вояжер не залишив Севастополь поза увагою. «Вид севастопольської пристані прекрасний, але сумний, бо вповні бракує зелені. Дещо пізніше спостерігав величезну піраміду з величезним хрестом на щиті – то дах церкви на т.зв. «Братській могилі», де лежить 100 тисяч захисників» [3, с. 7–8]. В цілому, місто приємно вразило мандрівника: «Цілий ранок відвідував місто, в якому самі нові будинки; вже сліду нема з часу одинадцятимісячної облоги» [3, с. 9]. Маршрут А. Сераковського цього дня включав в себе всі обов'язкові елементи подорожей такого роду: «грецький портик Графської пристані», «славний 4-й бастіон, здобутий французами лише після кривавих боїв», «знаменитий Курган Малаховський», «прекрасний пам'ятник адміралу Корнілову», «хрест з чорного граніту – в середині велетенська Ніка, а під кожним плечем хреста похований один з чотирьох героїв оборони Севастополя: Нахімов, Корнілов, Істомін і Лазарєв» [3, с. 8–9]. Побачив Адам Сераковський також і військовий музей: «Відвідав потім історичний музей оборони Севастополя, надзвичайно прекрасно підготовлений та незмірно цікавий. Величезний там збір тогочасних портретів та карикатур політичних» [3, с. 10].

«Звідти для відпочинку виїхав татарським візком до відлеглої на 12 верст Балаклави, перетинаючи у найвужчому місті мис Херсонес. Незмірно сумна дорога посеред скал, заледве вкритих землею; рослинності мало, але за то всюди ще видно не до решти засипані окопи французькі та англійські. Поблизу Балаклави видно поодинокі ферми, трохи жита в снопах, а за кам'яною огорожею – виноградні та тютюнові поля. Балаклава лежить невимовно мальовниче в скалистій долині, в якій замість річки глибока морська затока. В тій затоці, давньому сховищу диких лестригонів, розкішно викупувався при +18°R. теплості води, наївся незвичко солодкого винограду і сходив викутою в скалі стежкою аж під самі мури давньої генуезької фортеці XVI ст., з якої нині тільки дві башти залишилися. Вид звідти чудесний – на відкрите море і на затоку» [3, с. 10].

Адам Сераковський звернув увагу на Інкерман передовсім, як на місце «де відбулася найкривавіша битва кримської кампанії, коли пало з обох сторін 25 000 людей» [3, с. 13]. Звернув вояжер увагу на джерело, походження якого пов'язують із Папою Климентом.

Побував мандрівник і в Байдарській долині, й так захопився нею, що присвятив їй два листа. «Ночую тут, на поштової станції, аби побачити схід сонця у Байдарських воріт» [3, с. 16]. «Лише о п'ятій годині в'їжджаємо до славної долини Байдарської <...>. Долина широка, багата на виноград і збіжжя; в лісах там вперше зустрів велетенські буки <...>. Як під воротами проїхати, відкривається зненацька вид на відкрите море, а наліво і направо – на дикі скали, розтягнуті й голі <...>. Вид з Байдарських воріт є прекрасний», – завершує вояжер [3, с. 23–24].

Будучи в Ялті, Адам Сераковський зупинився в «Hotel de Russie», а писав про місто так: «Ялта є премилою, а готель мій – відбірний. Маю номер на третьому поверсі з видом на море, котре в дні спокійні є попросту кришталеве! Магазили тут елегантні, купальні відбірні, а фруктів ніде мабуть на світі таких добрих нема!» [3, с. 31]. Особливо вояжер підкреслив відсутність на вулицях жебраків.

Відвідав вояжер і Гурзуф: «В Гурзуфі, найвідомішим після Ялти курорті в Криму, відвідав розташований в прекрасному парку дім генерала Раєвського, у котрого в 1820 р. перебував Пушкін; він посадив кипарис власноручно, а сьогодні є то вже цілком поважне дерево» [3, с. 34].

Нарешті, Адам Сераковський «не зміг втриматися, аби не поїхати верхи на вершину прекрасного Аю-Дагу, на «котрого скелю спертій» Міцкевич написав свій найліпший кримський сонет. Чудна то була поїздка <...>. З вершини Аю-Дагу бачив далекий пас надбережний Криму аж до мису Чабан-Башти за Судаком» [3, с. 34–35]. Подібно іншим польським мандрівникам А. Сераковський акцентував також увагу на особливостях їзди верхи по горах та чудових гірських лісах Криму.

Також польський мандрівник відвідав Бахчисарай: «Бахчисарай – то єдина довга вулиця татарських домів, з малими вуличними магазинчиками, та кілька мечетей. Зміст продаваного – то плоди або пантофлі, котрих тобі тут пару купив, і трохи татарських рушників, багато вишитих» [3, с. 14]. Прибувши до Криму наступного року, Адам Сераковський знову приїхав до Бахчисараю, проте цього разу описувати місто не став.

Керч Адам Сераковський побачив з моря: «Наліво велика затока, а в її глибині місто без дерев та зелені, місто копалень і славної минувшини, Керч <...>. Єдині тільки Сіракузи справляють враження більш, скажу «загробне», ніж Керч» [3, с. 50]. Також мандрівник «відвідав ще в місті стародавню церкву Яна Хрестителя з XIII століття» [3, с. 54].

До Феодосії Адам Сераковський завітав морським шляхом – повертаючись на пароплаві з Керчі, «затримався по дорозі на чотири години у Феодосії, де окрім двох дуже старих і цікавих костелів вірменських, обряду григоріанського, і одного новітнього, обряду католицького, відвідав дуже цікаву художню галерею, котру Айвазовський, вірменин тамтешній, посмертно своєму рідному місту подарував. Там 42 різної вартості полотна Айвазовського, і є не один шедевр» [3, с. 54]. Жодних інших місцевих пам'яток мандрівник не відвідав.

Окрім власне міст та селищ Криму, Адам Сераковський відвідав ще й низку кримських пам'яток, зокрема, й ханський палац. «В середині міста стоїть палац давніх ханів, започаткований в кінці XV століття Менглі-Гіреєм, і після незчисленних пожеж, пограбувань і руйнацій, в нинішньому стані остатнім ханом Шагін-Гіреєм поставлений» [3, с. 14]. Вояжер скаржився, що європейські реставратори відчутно змінили вигляд палацу, проте все одно там було на що подивитися: «Ще прекрасні кам'яні одвірки часів Менглі-Гірея, стеля дерев'яна в залі суду і всюди кольорові вікна, подібні до сучасних імпресіоністів, але тим оригінальні, що шибки впущені в гіпсові листочки <...>. Незвично прекрасні всюди комини. Європейської славою тішитися в цілому неприглядний «фонтан сліз» [3, с. 15]. Мандрівник розгледів на фонтані напис

«Діляра-Бікеч», тож йому були незрозумілими мотиви ані Олександра Пушкіна, ані Адама Міцкевича, ані всіх інших прихильників легенди про Марію Потоцьку.

Однак найбільше Адам Сераковський захопився Херсонесом – не тільки кілька разів побував на розкопках городища, але й поспілкувався з керівником цього процесу – відомим археологом Карлом Косцюшко-Валюжиничем. Розпочав вояжер оповідь про Херсонес із огляду історії міста, акцентувавши увагу на хрещенні св. Володимира та нападах князя Ольгерда, а продовжив історію власне досліджень міста. «Місто зникло під руїнами, котрі допіру 1848 року почав розкопувати Уваров, а останні кілька років з ініціативи імператора Миколи II розкопки провадяться набагато енергійніше. Місцевим Шліманом є пан Косцюшко-Валюжиніч, що походить «по куделі» від однієї з сестер Косцюшко, родом з мінської губернії, ще католик, але вже не розмовляє польською» [3, с. 18]. Керівник розкопок показав мандрівникові плоди своєї праці – опис побаченого в Херсонесі зайняв у А. Сераковського три сторінки, як сам він зауважив, «ледь зміг відірватися від тим історичних місць» [3, с. 21].

Проте захоплення побаченим виявилось так сильним, що наступного 1902 року вояжер знову відвідав Херсонес, де «пан Косцюшко нам найновіші розкопки пояснював. При нас викопано, власне, прекрасний костел католицький з IV ст. по Христі, перед схизмою; чудова там підлога з прекрасною мозаїкою» [3, с. 57].

Не проминув Адам Сераковський і Чуфут-Кале. «Каменистою дорогою доволі-кся моїм возом до Чуфут-Кале, вимерлого міста, давньої, а то й першої оселі караїмів. Сьогодні там руїни всюди; в місті, що стоїть над так званою Юсафатовою долиною, сьогодні один тільки рабин караїмський мешкає разом з родиною» [3, с. 15]. Маршрут вояжера включав і розмову з Авраамом Фірковичем, останнім наглядачем померлого міста, і огляд двох караїмських кенас [3, с. 16], і обов'язкове співчуття минулій величі Чуфут-Кале та караїмів загалом.

Не минув також Адам Сераковський й Алупкінського палацу: «Палац в Алупці кн. Воронцових: з моря мавританський, з боку землі нео-готичний, прекрасна будова! Оаза європейського смаку посеред азійської та купецької пишності!» [3, с. 26]. Сам палац мандрівник не відвідав, поскаржившись на те, що нові господарі вивезли все цінне до Петербургу, а татарська служба нагляду хоча і чисельна, проте одержує на утримання палацу мало коштів.

А щодо Лівадійського палацу, то А. Сераковський був в своєму листі вельми лаконічним та категоричним: «Найпрекраснішим пунктом є Ореанда, над мисом Ай-Тодор, право ж, навпроти досить бридкого царського палацу в Лівадії» [3, с. 28].

Ще однією пам'яткою, що нею захопився Адам Сераковський, був монастир св. Георгія. Вояжер вперше побачив монастир з моря – з боку севастопольської пристані: «видніється насамперед прекрасна церква св. Георгія, що домінує над краєвидом, ніби купол св. Петра над Кампанією» [3, с. 7]. Вдруге вояжер побачив монастир по дорозі до Байдарської долини: «...потім кляштор в скалі св. Георгія, над давнім мисом Парфеній, де стояла святиня Діани, в котрій Іфігенія стільки років сумувала за своїми коханими греками» [3, с. 17]. Наводить вояжер також легенду про заснування самого монастиря: «колись судно візантійців, в сильній бурі змотаний, мав вже розбитися, коли закликав молитвою нещасних подорожніх св. Георгій вказав на цю скалу і зупинив бурю. Відтоді стала там поряд давньої святині Діани церквітка,

викута в скалі; що подивом долі витримала всі війни і набіги, і сьогодні живе в тому монастирі св. Георгія 50 ченців» [3, с. 21–22].

ВИСНОВКИ

Низка різноманітних причин – падіння колись могутнього Кримського ханату, російсько-турецькі війни, розширення європейської цивілізації на південь – зробили Крим об'єктом уваги з боку польського суспільства. [21, с. 21–22]. І якщо з початку півостровом цікавилися переважно вчені, то згодом – мандрівники та літератори.

Прибуваючи до Криму на відпочинок, або задля відвідин кримських пам'яток, вояжери, друкуючи свої записки, об'єктивно сприяли популяризації історії та етнографії народів Криму на батьківщині. В числі інших мандрівників побував на півострові і Адам Сераковський.

До головних чеснот його книги листів слід віднести документальну точність у викладі побаченого, адже А. Сераковський надсилав свої враження родині щодень або що два дні. Завдяки його увазі та знанням в нашому розпорядженні є джерело, що детально відтворює різноманітні аспекти життя Криму у 1901 та 1902 роках – від стану розкопок у Херсонесі до співвідношення цін між Ялтою та Алуштою.

Головним недоліком листів польського мандрівника є відсутність інтересу до кримської етнографії, а також безсистемність викладу подорожніх вражень. Невідомі причини завадили вояжеру опрацювати свої листи належним чином.

В цілому ж, записки польських мандрівників, як і подорожні листи Адама Сераковського зокрема, є в повній мірі самостійними, завершеним та цінним джерелом з історії Криму. Подальше вивчення листів польського вояжера дозволило б повніше відтворити загальну картину життя Криму в першій рік ХХ століття.

Список літератури

1. Непомнящий А. А. Историчне кримознавство (кінець XVIII – початок ХХ століття): біо-бібліографічне дослідження / А. А. Непомнящий. – Сімферополь : Бізнес-інформ, 2003. – 456 с.
2. Надеждин Н. И. Об исторических трудах в России / Н. И. Надеждин // Библиотека для чтения. – 1837. – Т. 20, отд. 3. – С. 93–136.
3. Sierakowski A. Listy z podróży: podróż na Krym, Kaukaz i do Tunisu : w 2 t. / A. Sierakowski. – 2 wyd. – Warszawa, 1913. – Т. 1. – С. 7–65.
4. Chodubski A. Sierakowski Adam / A. Chodubski // Polski słownik biograficzny / Inst. hist. PAN im. Tadeusza Manteuffla. – Kraków, 1996. – Т. 37. – С. 254–255.
5. Pertek J. Polacy na szlakach morskich świata / J. Pertek. – Wrocław : Ossolineum, 1957. – 662 s.
6. Dynowski W. Adam Sierakowski / W. Dynowski // Biblioteka etnografii polskiej. – 1958. – № 16. – С. 116–124.
7. Potocka A. Mój pamiętnik / A. Potocka. – Warszawa : Pax, 1973. – 494 s.
8. Borzyszkowski J. Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego z okresu zaboru pruskiego : szkice biograficzne / J. Borzyszkowski. – Wrocław : Ossolineum, 1979. – 254 s. – (Pomorze Gdańskie ; wyp. 12).
9. Baranowski B. Polskie zainteresowania z XVIII i XIX wieku kulturą Gruzji / B. Baranowski // Prace Wydziału II Nauk Historycznych i Społecznych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego. – 1982. – № 89. – 78 s.
10. Słabczyński W. Polscy podróżnicy i odkrywcy / W. Słabczyński. – Warszawa : Państwowe wyd-wo nauk., 1988. – 426 s.

11. Kuczyński A. Polskie opisanie świata: studia z dziejów poznania kultur ludowych i plemiennych : w 2 t. / A. Kuczyński. – Wrocław : Wyd-wo Un-tu Wrocławskiego, 1997. – T. 1: Azja i Afryka. – 548 s.
12. Morawski K. Wspólna droga z Rogerem Raczyńskim: wspomnienia / K. Morawski. – Poznań : Wyd-wo poznańskie, 1998. – 309 s.
13. Knopek J. Migracje Polaków do Afryki Północnej w XX wieku / J. Knopek. – Bydgoszcz : Wyd-wo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, 2001. – 372 s.
14. Podemski K. Socjologia podróży / K. Podemski. – Poznań : Wyd-wo Un-tu im. Adama Mickiewicza, 2004. – 365 s.
15. Skubała-Tokarska Z. Historia nauki polskiej : w 3 t. / Z. Skubała-Tokarska. – Wrocław : Ossolineum, 1987. – T. 3. – 1124 s.
16. Bukowski A. Waplewo: zapomniana placówka kultury polskiej na Pomorzu Nadwiślańskim / A. Bukowski. – Wrocław : Ossolineum, 1989. – 208 s.
17. Abramowicz A. Historia archeologii polskiej, XIX i XX wiek / A. Abramowicz. – Warszawa : Wydaw-wo Inst. Hist. Kult. Materialnej PAN, 1991. – 206 s.
18. Niedzielska M. Niemieckie towarzystwa naukowe w Prusach zachodnich w latach 1815–1920 / M. Niedzielska. – Toruń : Wydaw-wo Un-tu Mikołaja Kopernika, 1993. – 210 s.
19. Biskup M. Działacze Towarzystwa Naukowego w Toruniu: 1875–1975 / M. Biskup ; Towarzystwo Naukowe w Toruniu. – Toruń : TNT, 2000. – 194 s.
20. Kęcińska J. Geografia życia literackiego na Pomorzu Nadwiślańskim 1772–1920: polski i kaszubski krąg kulturowy / J. Kęcińska. – Gdańsk : Wydaw-wo Inst. Kaszubskiego w Gdańsku, 2003. – 624 s.
21. Непомнящий А. А. Записки путешественников и путеводители в развитии исторического краеведения Крыма (последняя треть XVIII – начало XX века) / А. А. Непомнящий. – Киев, 1999. – 212 с. – (Научно-справочные издания по истории Украины; Вып. 46).

Громенко С.В. Граф Адам Сераковский – польский путешественник по Крыму начала XX в. / С.В. Громенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Исторические науки». – 2010. – Т. 23 (62), № 1 : спецвыпуск «История Украины» – С. 42–49.

Статья посвящена исследованию биографии и творческого наследия малоизвестного польского путешественника по Крыму начала XX в. – графа Адама Сераковского – публициста, этнографа и археолога. Приведен обзор историографии проблемы. Проанализированы письма А. Сераковского из его путешествий по Крыму в 1901 и 1902 гг.

Ключевые слова: Адам Сераковский, Крым, польский путешественник, начало XX в.

Gromenko S.V. Count Adam Serakovsky – Polish traveler in the Crimea the early twentieth century / S.V. Gromenko // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Historical Science. – 2010. – Vol. 23 (62), No 1 : “History of Ukraine”. – P. 42–49.

The article deals with the biography and artistic heritage of the little-known Polish traveler in the Crimea the early twentieth century – Count Adam Serakovsky – journalist, anthropologist and archaeologist. An overview of the historiography of the problem. Analyzed the A. Serakovsky letter from his travels to the Crimea in 1901 and 1902.

Keywords: Adam Serakovsky, Crimea, the Polish couple, the beginning of the twentieth century.

Поступила в редакцию 01.10.2010 г.